

— Mám radšej svoju matku, ale moja žena je matkou mojich detí a tie ju potrebujú,
— odpovedal druhý.

— Preto opustí človek otca svojho i matku svoju, — odpovedala biblia.

Ale čo tam po odpovediach, napokon aj tak všetci prehrali: „pod 10 000 vyhrávam ja, nad 10 000 prehrávaš ty; dáš ženu, vyhrávam ja, dáš matku, prehrávaš ty.“

Takto Židia z Vilna ešte prv než umreli, boli aj ukrižovaní.

Psychologická príprava sa chýlila ku koncu, ktorý sľuboval prenikavý úspech a „experti“ sa už pripravovali na konečný smrteľný úder, keď sa zrazu dozvedeli, že v gete vzniklo hnutie odporu.

Na stanici v Malkinii zatkli dve dievčence, ktoré prichádzali z Varšavy a cestovali do Vilna. Našli u nich správu, adresovanú Jednotnej organizácii partizánov. Umučili ich, no nič viac nevyzradili.

Z geta sa stal sud s pušným prachom a „experti“ ihneď zastavili všetky razie. Najmenší incident mohol vyvolať vzburu, ktorá by sa bola mohla preniesť do všetkých ostatných get v Poľsku, Litve, Ukrajine a Bielorusku...

3

Začalo sa to v Deň zmierenia v noci.

Improvizované synagógy v gete sa počas celých sviatkov ozývali vrúcnyimi modlitbami a zaklínaním. V týchto dňoch konfrontácie s Hospodinom sa Židia z Vilna vzdali svojich márných nádejí. Predstupovali pred Boha v celej svojej biede a odovzdávali sa do Jeho rúk plní obáv a s pokornými prosbami: „Počuj môj hlas, hľad' na moje slzy, ochraňuj ma a povedz mi konečne: „Odpúšťam Ti“. Sme v Tvojich rukách tak ako hlina v rukách hrnčiarových, ako kameň v rukách kamenárových, ako sekera v rukách tesárových, ako kormidlo v rukách námorníkových. Tak isto sme i my v Tvojich rukách, milosrdný Bože.“

Potom prišiel Deň zmierenia, deň hnevu, pochmúrny jesenný deň, hrozivý svojím šedivým tichom. V hodine *Neily* sa celé geto zmenilo na jedinú obrovskú synagógu, chvejúcu sa v mystickej extáze. „Všetky mestá stoja pevne na svojich základoch, iba Sväté mesto sa prepadlo do útrov zeme,“ spieval pedspevák, a napnutým, uboleným, modlikajúcim zástupom prebehlo chvenie. Vzrušenie dosiahol vrchol, keď z baranieho rohu zaznel *Šofar*, oznamujúci koniec sviatku. Tu celé geto, nadnášané divokou, šílenou nádejou odpovedalo dlhým výkrikom, od ktorého Nemcom i Litvanom behal po chrbte mráz: „Budúci rok v Jeruzaleme.“

Tej noci odviekli tisíce Židov, odviezli ich v mrazivom tichu, ešte zaťažených mystickým vytržením, ktoré sa dosiaľ celkom nerozplynulo, no už ochladlo a vzdalovalo

sa; ostávala po ňom len lútosť. Bolo počuť iba niekoľko pridusených vzlykov a ich tlmenú ozvenu.

Tú noc prekľzlo niekoľko tajomných skupiniek podzemnou kanalizačnou sieťou von z geta. Ich členovia išli na schôdzku s Mordechajom Tenenbaumom, ktorý v lese zhromažďoval okolo seba zárodoky neskoršej jednotnej organizácie partizánov.

Ani jeden z účastníkov nemal viac ako 20 rokov. Všetci boli členmi sionistickej mládeže. Od príchodu nemeckých vojsk žili v úkrytoch a prestali sa zaujímať, čo sa robí okolo nich. Nazdávali sa, že ich sa netýka, čo sa môže prihodiť Židom z Diaspóry a že život a všetko ich úsilie sa musí zamerať na Izrael.

Schôdzka bola krátka. Mordechaj Tenenbaum im položil jedinú otázku: „Aký zmysel má sionizmus, ak na svete neostanú nijakí Židia?“ Takáto formulácia problému bola nová. Mordechaj vyzval všetkých, aby o tom porozmýšľali a aby svoj ďalší postoj určili podľa toho, ako na túto otázku odpovedia. A vrátil sa do lesa.

O niekoľko týždňov sa v kláštore Benediktínok v okolí Vilna konala schôdzka hnutia *Hašomer Hacair*. Hovorilo sa na nej o spomenutom probléme. Diskusiu otvorila Chajka Grossmanová.

— Blížime sa ku koncu obdobia, v ktorom sa všetko naše úsilie zameriavalo na to, aby sme zachraňovali členov nášho hnutia. Bolo to správne? Máme aj naďalej ignorovať osud nášho národa? Ako hnutie nemáme, pravda, záujem na Diaspore, no čo na to povieme ako Židia?

Prvý odpovedal Abba Kovner, ktorý v ďalšom priebehu udalostí zohral prvoradú úlohu.

— Zostavím krátku bilanciu, — začal. — Všetci ste počuli o osude Pesje Aranovičovej, dievčaťa, čo ušlo z Ponaru. Od tých čias sme dostali ďalšie svedecké výpovede. Nemôžeme si naďalej zastierať zrak a veriť, že všetci tí, čo boli odvlčení, sú dosiaľ nažive. Pravda je taká, že ich odvliekli do Ponaru, to znamená na smrť...

Abba Kovner hovoril sucho a bez pohnutia. Každé svoje tvrdenie dokladal dôkazmi a každá z jeho krátkych, úsečných viet pochovávala posledné zvyšky nádeje.

—... a ak toto nie je celá pravda, potom celá pravda je ešte strašnejšia. Vykytnutie niekoľkých tisíc Židov je len predohrou k vykytnutiu miliónov, totiž k nášmu úplnému zničeniu.

— Nechápem, prečo musí Vilno vykrváčať a prečo Bialystok žije ešte v mieri a pokoji. Naši posli sa vrátili celkom zmätení a len-len že si nekladú otázku, či sa nám to nesnivalo; v meste vládne taký dokonalý pokoj. To isté platí o Varšave a všetkých ostatných poľských mestách. Nevie, prečo to tak je, prečo nevykrvácal Bialystok a prečo práve Vilno nebolo ušetrené, alebo prečo nekrvácajú všetky mestá naraz. No jedno mi je jasné: lekcia, ktorú dostalo Vilno, neplatí len pre Vilno. Ponar nie je

nijakým vrtochom Nemcov. Žltá hviezda nie je vynálezom tamojšej *Kommandatúry*. To všetko je súčasťou dokonalého systému. Všetko ostatné je len macchiavelizmus. Stojíme pred zložitým mechanizmom, ku ktorému dosiaľ nevieme nájsť kľúč.

Deň zmierenia sa každý týmto problémom zaoberal, no mnohí, i keď pripúšťali, že chýry o udalostiach v Ponare sú pravdivé, predsa len nechceli veriť, že ide o vykynoženie celého židovského národa. Každá veta Abbu Kovnera sa ich preto bolestne dotýkala.

— ... Je nejaká možnosť úniku? Nie. Ak je celý tento systém dôsledný, potom utekať z jedného miesta na druhé je ilúziou, a každá ilúzia je hlúposť. Lebo kto môže ujsť z Vilna do Bialystoku alebo do Varšavy? Len mladí, rýchli a zdraví! A všetci slabí, starí a deti zostanú v meste a budú odsúdení na zánik. A napokon, keď tragédia zasiahne aj mestá, do ktorých by sme sa uchýlili, zastihne nás vytrhnutých z nášho domáceho prostredia, zmätených a morálne zlomených tou zbytočnou zbabelosťou, ktorej by sme sa dopustili tým, že by sme opustili našich. Nazdávam sa, že zbabelosť sme sa už dopustili azda až priveľa. Preto našou odpoveďou na prvú otázku musí byť: „Útek nie je nijakým východiskom.“

Áké sú vyhliadky židovského národa? Musíme jasne odpovedať, nech už je odpoveď akákoľvek krutá: nijaké. Židia nemajú nijakú nádej na záchranu. Zachrániť sa z nich môže azda niekoľko desiatok, nanajvýš niekoľko stovák. Ale pre náš národ ako celok, a pre milióny Židov na územiach obsadených Nemcami niet nijakej nádeje. Čo teda máme robiť, keď na jednej strane nemôžeme ujsť a na druhej strane nás idú vykynožiť?

Abba Kovner nechal chvíľku otázku bez odpovede a zmeneným hlasom povedal:

— Nezostáva nám nič iné, ako pripraviť sa, aby sme pred smrťou mohli ešte bojovať.

Nastalo dlhé a trápne ticho. Sú pravdy, ktoré človek ťažko znáša. Niektorí sa ešte nemohli odhodlať priznať si túto pravdu. Prvý sa zmohol na odpoveď Jákob:

— Celý náš život, — vravel, — je obrátený smerom k štátu Izrael. To, že sme ešte vo vyhnanstve, je len nešťastná náhoda. Na európske židovstvo v tejto chvíli doľahla katastrofa, no my sme prerušili svoje zväzky s ním v ten deň, keď sme vstúpili do hnutia. Vychovali nás na to, aby sme pracovali a bojovali v Izraeli, a nie tu. Príprave na túto úlohu sme obetovali všetko: svoje radosti, svoje noci, svoj oddych, ba aj svoje rodiny. Nie som zbabelý, no pýtam sa: máme my právo obetovať Izrael za márný boj tu? Sme romantickí rojkovia a či budovatelia? Pre mňa niet inej budúcnosti židovského národa ako v štáte Izrael a náš národ zachrátime len tým, že túto krajinu vybudujeme.

— Jákov, — prerušila ho Ruška Korčaková, — chcela by som ti položiť otázku: Čo odpovieš deťom Izraela, až sa ťa spýtajú, čo si robil v čase, keď vraždili tisíce a milióny našich bratov?

— Nuž, ja... zháčil sa Jákov.

— Či im povieš: „Zachránili sme si kožu, stali sa z nás králi skryš; pravda, nebolo v tom veľké hrdinstvo, ale bolo to účinné?“

— Nie, Ruška, — odvetil jej pomaly Jákov, — neporozumela si ma. Nebojím sa; totiž, nebojím sa väčší ako ostatní. A nie som ani zbabelec, ale táto smrť, ktorú nám tu navrhuje Abba, sa mi vidí taká absurdná, taká zbytočná...

Nemali ani dvadsať rokov a zhovárali sa o smrti ako nejakí žoldnieri alebo filozofi. No pre nich smrť nebola otázkou možnosti či špekulácie. Išlo o neúprosnú istotu, ktorá mala byť dôsledkom ich vlastnej voľby — a bola to ťažká voľba.

Ruška pokračovala:

— Máš pravdu, Jákov, že myslíš len na budúcnosť, lebo prítomnosť je už aj tak mŕtva. No nad naším národom visí dvojnásobná hrozba. Hrozba fyzická, totiž vyhladenie. Ale je tu hrozba morálna, a tá je ešte vážnejšia, vyplýva zo spôsobu, akým sa dáme vyhladiť. Ak sa ani jeden Žid proti tejto hrozbe nevzbúri, kto potom vôbec bude ešte chcieť byť Židom? Od čias zničenia Chrámu a hrdinskej obrany Massady celé naše dejiny pozostávajú len z masakier, vyhladzovania a z nemožnosti. Ak sa vždy vo všetkom podvolíme, ako budeme môcť dúfať, že mládež, ktorá sa narodí v štáte Izrael, bude silná a chrabrá? Kde nájde zdroje hrdinstva? Musíme jej ich dať my. Musíme bojovať za česť svojho národa, a potom naša smrť nebude zbytočná.

Nato sa všetci odmlčali a snažili sa predstaviť, ako asi vyzerá smrť. O chvíľu sa Edek Buraks poškriabal na krku.

— Umrieť, nuž čo, proti tomu by som nič nemal, rozhovoril sa zachmúrene.

Mal sedemnaásť rokov, ale vyzeral na tridsať. Bol urastený, mocný a telo mal pokryté hustým pokrovcom čiernych chlupov. Nik ho nikdy nevidel ani vzrušeného, ani usta-tého. Že bol taký silný, prezývali ho „býkom“.

—... a nech mi potom v štáte Izrael postavia pomník, dobre, súhlasím, ale predsa len by sme nemali robiť hlúposti...

Hovoril rečou ľudu, a preto sa výrazne líšil od ostatných.

— Je pravda, že máme zodpovednosť pred budúcnosťou, no máme zodpovednosť aj voči dvadsiatim tisícim Židov, ktorí ešte ostávajú vo Vilne v gete. Podľa Abbu je všetko v kýbli. Pre mňa za mňa, asi tomu rozumie lepšie ako ja, ale nie je to celkom isté. Nechcel by som, aby sme sa stali príčinou zabijania tým, že tu niečo rozduchame; to by nám asi dejiny neodpustili.